

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ENSURING THE STATE BUDGET SECURITY

У статті досліджено концептуальні засади та проаналізовано сучасний стан бюджетної безпеки держави. З метою поглиблення ролі та значення бюджетної безпеки у забезпечення результативного функціонування національної економіки, виокремлено її роль у структурі економічної та фінансової безпеки. З урахуванням вагомості показника стану бюджетної безпеки держави акцентовано увагу на необхідності динамічного моніторингу її стану. Здійснено ретроспективний аналіз трансформації фінансових відносин в державі, що дало змогу узагальнити ключові чинники незадовільного стану бюджетної безпеки. Доведено, що ключовими проблемами, що суттєво знижують рівень бюджетної безпеки держави, є значний обсяг накопиченого Державного боргу, низька конкурентоспроможність національної економіки, високий рівень тіньової економіки, а також недостатність фінансових ресурсів для інноваційної модернізації реального сектору економіки.

Ключові слова: державні фінанси, економічна безпека, фінансова безпека, бюджетна безпека, фінансові ресурси, рівень бюджетної безпеки, механізм забезпечення бюджетної безпеки.

В статті досліджено концептуальні основи та проаналізовано текущее состояние бюджетной безопасности госу-

дарства. С целью углубления роли и значения бюджетной безопасности в обеспечении результативного функционирования национальной экономики, выделена ее роль в структуре экономической и финансовой безопасности. С учетом весомой роли показателя состояния бюджетной безопасности государства, акцентировано внимание на необходимости динамического мониторинга ее состояния. Осуществлен ретроспективный анализ трансформации финансовых отношений в государстве, что позволило обобщить ключевые факторы неудовлетворительного состояния бюджетной безопасности. Доказано, что ключевыми проблемами, которые существенно снижают уровень бюджетной безопасности государства, выступают значительный объем накопленного государственного долга, низкая конкурентоспособность национальной экономики, высокий уровень теневой экономики, а также недостаточность финансовых ресурсов для инновационной модернизации реального сектора экономики.

Ключевые слова: государственные финансы, экономическая безопасность, финансовая безопасность, бюджетная безопасность, финансовые ресурсы, уровень бюджетной безопасности, механизм обеспечения бюджетной безопасности.

УДК 336.141

<https://doi.org/10.32843/infrastruct37-118>

Рибак С.О.

к.е.н., доцент, докторант

Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»

Rybak Serhii

State Educational and Scientific Institution
"Academy of Financial Management"

The article examines the conceptual foundations and analyzes the current state of budget security of the state. In order to deepen the role and importance of budget security in ensuring the effective functioning of the national economy, its role in the structure of economic and financial security is highlighted. Given the important role of the indicator of the state of budget security of the state, attention is focused on the need for dynamic monitoring of its state. A retrospective analysis of the transformation of financial relations in the state was made, which made it possible to summarize the key factors of the unsatisfactory state of budget security. The analysis of current trends in the state budget system allows stating the lack of necessary prerequisites for ensuring the appropriate level of budget security, due to low efficiency of the national economy, its technological backwardness, lack of sufficient financial resources vital for innovative development of the real sector. It is proved that the key problems that significantly reduce the level of budget security of the state are the significant amount of accumulated public debt, low competitiveness of the national economy, high level of shadow economy, and lack of financial resources for innovative modernization of the real sector. It is concluded that the lack of attractive investment environment in the country, as well as lack of financial resources in the country for innovative modernization of the economy causes a low level of investment and innovation security, as well as reduces financial potential, negatively affects public finances. It is substantiated that the formation of the appropriate level of budget security of the state is one of the strategic tasks, the solution of which is in the plane of effective state policy of management of available financial resources, and therefore requires an appropriate mechanism to ensure it.

Key words: public finance, economic security, financial security, budget security, financial resources, the level of budget security, the mechanism for ensuring budget security.

Постановка проблеми. В сучасних мовах функціонування національної економіки особливої гостроти набуває проблема збалансування фінансових можливостей та потреб держави, що вимагає комплексу заходів спрямованих на управління державним боргом, зміцнення вартості національної грошової одиниці, оптимізацію обсягу та структури державних соціальних гарантій, підвищення результативності функціонування суб'єктів господарювання, дослідження стану фінансової системи та бюджетної безпеки. Саме вони визначають ефективність відтворення фінансових ресурсів країни, можливість належного виконання її фінансових та соціальних функцій в усіх сферах життєдіяльності насе-

лення, забезпечення суверенітету та національної безпеки в цілому.

Моніторинг показників бюджетної безпеки держави має винятково важливе значення для національної економіки України, що особливо актуалізується в умовах економічної кризи, соціально-політичної нестабільності та напруженості в суспільстві, наявності корупційних ознак економіки, підвищеної динамічності показників, що характеризують ці процеси. Відтак, необхідним є аналіз сучасного стану бюджетної безпеки держави в динамічних умовах її соціально-економічного розвитку на основі врахування наявних загроз у межах кожної із її складових, що виступає необхідною складовою підвищення конкурен-

тоспроможності та життєздатності національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання бюджетної безпеки держави розглядали в своїх працях такі відомі науковці як: Л. Алексеєнко, О. Барановський, М. Безуглов, Т.Г. Бондарук, З. Варналій, Т. Васильєва, С. Глазьев, А. Городецький, О. Кириленко, Б. Кишакевич, Н. Корень, В. Маргасова, О. Проказюк, А. Роговий, С. Савицька, В. Соловйов, А. Сухоруков, В. Федосов, Юрія С. І. та ін.

З урахуванням численних напрацювань за даною тематикою, існує необхідність подальшого вивчення сутності існуючих проблем з урахуванням макроекономічної динаміки, а також уточнення основних категорій щодо забезпечення бюджетної безпеки в Україні, що обумовлено її низьким рівнем протягом останніх років.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану рівня бюджетної безпеки держави, визначення ключових чинників-загроз та чинників-зростання її рівня, а також узагальнення можливих наслідків її поточного рівня.

Виклад основного матеріалу. Ключовим завданням державної фінансової політики є нарощування обсягу фінансових ресурсів на основі визначення передумов динаміки базових факторів формування валового внутрішнього продукту, що вимагає детального обґрунтування пріоритетних напрямів використання наявних державних фінансів, дотримання інноваційного вектору розвитку національної економіки. Саме тому, рівень економічної, фінансової та бюджетної безпеки держави є віддзеркалюванням макроекономічних процесів, які відбуваються в країні, а отже вони потребують детального дослідження.

Динаміка основних показників зведеного бюджету України за 2007-2018 роки свідчить про поступове зростання обсягу доходів з 165,9 млрд. грн. до 928,1 млрд. грн., темп росту яких становить 559,3%. Аналогічним чином відбувається зростання і видатків зведеного бюджету з 174,2 млрд. грн. у 2007 році до 985,8 млрд. грн. у 2018 році, а темп їх зростання становив 565,8 % і перевищив темп зростання доходів. Обсяг кредитування протягом досліджуваного періоду практично не змінився і становив 1,52 млрд. грн. у 2007 році і 1,51 млрд. грн. у 2018 році, проте, відбувались значні коливання даного показника. Найбільшого значення обсяг кредитування досягнув у 2014 році – 4,91 млрд. грн., найменшого у 2013 році – 0,477.

Значної уваги також заслуговує показник фінансування зведеного бюджету України, оскільки саме даний показник є одним з ключових індикаторів економічної стабільності країни. Протягом 2007-2018 років обсяг даного показника суттєво збільшився з 9,84 млрд. грн. до 59,25 млрд. грн.

відповідно, а темп зростання становив 602%, і перевищує темп зростання як доходної так і видаткової частини бюджету. Серед основних причин наявності бюджетного дефіциту слід виділити наступні: недостатній рівень ефективності функціонування реального сектору економіки, що спричиняє низький рівень податкових надходжень; низький рівень конкурентоспроможності окремих галузей національної економіки спричинений несвоєчасністю проведення структурних змін в економіці та технічним їх переоснащенням; інші фактори, що впливають на соціально-економічне становище країни.

Найбільший обсяг дефіциту зведеного бюджету протягом 2007-2018 років зафіксовано у 2014 році 78,05 млрд. грн., що становило понад 21% доходів зазначеного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів і є надзвичайно загрозливим фактором для бюджетної безпеки держави.

Найменшого значення показник обсягу дефіциту зведеного бюджету України протягом аналізованого періоду зазнав у 2007 році – 9,84 млрд. грн., що становило 5,93% питомої ваги доходів. Найбільшу питому вагу дефіцит зведеного бюджету мав у 2010 році – 26,71%, найменшу – 5,4% у 2008 р.

Незважаючи на скорочення питомої ваги дефіциту зведеного бюджету у 2018 році до 6,38% його значення протягом всього аналізованого періоду, за даними Державної Служби статистики, залишається достатньо високим, що формує загрози не лише для бюджетної безпеки держави, але і для економічної. Загальноприйнятним у світовій практиці вважається наявність питомої ваги дефіциту в межах 2-3% ВВП, що виступає додатковим стимулом розвитку економіки, перевищення даного значення виступає індикатором наявності ознак системної кризи в економіці.

Значне зростання обсягу запозичень протягом аналізованого періоду вплинуло і на відповідне зростання обсягів їх погашення з 45,6 млрд. грн. у 2011 році до 234,4 млрд. грн. у 2018 році, темп росту яких становить – 513,8%. Покриття дефіциту бюджету за рахунок запозичень призводить до зростання обсягу боргових зобов'язань держави і також має негативний вплив на стан її бюджетної безпеки. Це спричиняє необхідність дослідження даної ситуації в контексті аналізу динаміки доходів бюджету, оскільки нарощення їх обсягу є одним з найбільш пріоритетних завдань фінансової політики держави, а також фактором скорочення бюджетного дефіциту.

Дані Державної Служби статистики засвідчують поступове зростання обсягу доходів Державного бюджету України протягом 2011-2018 років з 314,6 млрд. грн. до 928,1 млрд. грн., темп росту яких становить 295%. Разом з тим, проведений аналіз даного показника перерахованого у дол.

США. має абсолютно протилежну тенденцію, а саме зниження з 38,8 млрд. дол. США у 2011 році до 33,7 млрд. дол. США у 2018 році. Зазначена тенденція об'єктивно характеризує зниження реальних фінансових можливостей бюджету, має вплив на можливості виконання державою функції життєзабезпечення суспільства.

Податкові надходження Державного бюджету України за 2011-2018 роки збільшились з 261,6 млрд. грн. до 753,8 млрд. грн., темп росту яких становить 288,2%. Основним джерелом формування податкових надходжень протягом аналізованого періоду залишаються: податок на додану вартість, акцизний податок, податок та збір на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств. Жодним чином не зменшуючи значення інших податків та зборів, зазначені податки формують базу податкової системи держави, а отже питання їх адміністрування повинно перебувати в зоні підвищеної уваги.

Темп росту неподаткових надходжень, протягом аналізованого періоду, перевищив темп росту податкових і становить – 335,5%. Фактичний обсяг неподаткових надходжень збільшився з 49,08 млрд. грн. у 2011 році до 164,68 млрд. грн. у 2018 році. В структурі неподаткових надходжень суттєвих змін не відбулось і в 2018 році вони сформовані за рахунок: доходів від власності та підприємницької діяльності – 87170,4 млн. грн. (52,93%), а також власних надходжень бюджетних установ – 46699,2 млн. грн. (28,35%).

Зміни які відбулись в доходах Державного бюджету країни формують тенденції зміни його видатків, проте їх структура протягом певного періоду, може суттєво змінюватись у відповідності до наявних пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку держави, пріоритетність яких формується під впливом сукупності чинників зовнішнього та внутрішнього впливу.

Найбільшу питому вагу у структурі видатків Державного бюджету за економічною класифікацією мають саме поточні видатки, обсяг яких на кінець 2018 року становить – 916,04 млрд. грн., а питома вага у загальному обсязі видатків становить 92,9%. Найбільшу питому вагу в структурі поточних видатків бюджету у 2018 році мають поточні трансферти – 30,2%, оплата праці та нарахування на заробітну плату – 17,3%, соціальне забезпечення – 16,9%, використання товарів і послуг – 15,98%, обслуговування боргових зобов'язань – 11,8%. Особливу увагу в структурі видатків згрупованих за економічною класифікацією привертає обсяг капітальних видатків, який протягом аналізованого періоду збільшився з 31,2 млрд. грн. у 2011 році до 69,8 млрд. грн. у 2018 році, темп їх росту становив – 223,15%. Разом з тим, темп росту капітальних видатків залишається меншим за загальний темп росту видатків,

що свідчить про зменшення обсягів фінансування потенційних можливостей розвитку національної економіки, а також виступає негативним індикатором впливу на рівень бюджетної безпеки держави.

В структурі видатків Державного бюджету за функціональною класифікацією спостерігається значне зростання їх обсягу спрямованого на оборону, що обумовлено військовими діями які тривають на території України донині. Так, обсяг видатків на оборону збільшився з 13,2 млрд. грн. у 2011 до 97,0 млрд. грн. у 2018, а темп їх зростання становив – 732,7%.

Сукупність вищеперерахованих факторів негативно позначаються на функціонуванні національної економіки і формують передумови до пошуку непродуктивних джерел фінансування економіки, використання яких спричиняє виникнення та накопичення боргових зобов'язань. Разом з тим, значні обсяги державного боргу порушують питання не лише бюджетної безпеки держави, але і її економічного та національного суверенітету.

Станом на 31 грудня 2018 року державний та гарантований державою борг України становив 2 168,45 млрд. грн. або 78,32 млрд. дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 397,22 млрд. грн. (64,43% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 50,46 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 771,41 млрд. грн. (35,57%) або 27,86 млрд. дол. США.

Державний борг України становив 1 860,50 млрд. грн. (85,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 67,19 млрд. дол. США.

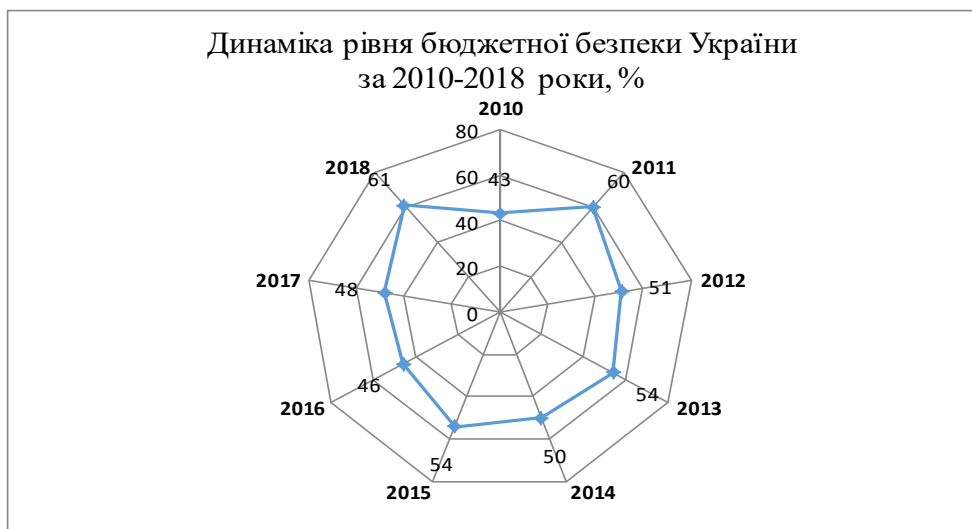
Сукупність вищеперерахованих макроекономічних тенденцій визначили поточний рівень та динаміку бюджетної безпеки країни, таблиця 1.

Таблиця 1
Динаміка рівня бюджетної безпеки України за 2010-2018 рр., (%)

Період	Значення показника	Темп росту до 2010 року, %
2010	43	100,0%
2011	60	139,5%
2012	51	118,6%
2013	54	125,5%
2014	50	116,2%
2015	54	125,5%
2016	46	106,9%
2017	48	111,6%
2018	61	141,8%

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

Виходячи з даних таблиці 1 рівень бюджетної безпеки держави можна оцінити як незадовіль-

Рис. 1. Динаміка показника бюджетної безпеки держави за 2010-2018 роки, %.

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

ний, оскільки значення показника протягом всього періоду дослідження майже не перевищує 60. Найбільшого значення даний показник зазнав у 2018 році – 61, 2011 році – 60. Найменше значення даного показника спостерігалось у 2010 році – 43%, що характеризується як небезпечний рівень бюджетної безпеки. Графічне відображення динаміки показника бюджетної безпеки держави відображено на рисунку 1.

Реальний стан показника бюджетної безпеки держави викликає серйозні занепокоєння, оскільки виступає одним із ключових показників фінансової, а отже і економічної безпеки держави, впливає на загальні показники економічного та соціального розвитку країни.

Проте, динамічні трансформації фінансових відносин в країні, які відбулись протягом аналогічного періоду потребують детального дослідження, як таких, що мали деструктивний характер, оскільки не дозволили здійснити позитивний вплив на фактичне значення показника.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз сучасних тенденцій розвитку бюджетної системи держави дозволяє констатувати відсутність необхідних передумов забезпечення відповідного рівня бюджетної безпеки держави, що обумовлено низькою результативністю функціонування національної економіки, її технологічною відсталістю, відсутністю достатнього обсягу фінансових ресурсів життєво необхідних для інноваційного розвитку реального сектору. В даних умовах макроекономічної нестабільності питання оцінки та постійного моніторингу поточного рівня бюджетної безпеки держави набуває особливої актуальності та носить першочерговий характер.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богма О.С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів / О.С. Богма // Економіка і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 282-285.
2. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації [Текст] / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 205.
3. Корень Н. В. Виклики та загрози бюджетній безпеці на етапі суспільних трансформацій [Текст] / Н. В. Корень // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015. – Вип. 14, Ч. 3. – С. 130-133.
4. Кулінська, А. В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів [Текст] / А. В. Кулінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 4. – С. 29-34.
5. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України / Т. Луцик-Дубова // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3 (42). – С. 17-23.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
7. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О.В. Проказюк // Фінансовий простір. – 2016. – № 3 (23). – С. 39-45.
8. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи / С. Юрій, В. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2010. – № 4. – С. 7-29.

REFERENCES:

1. Bohma O.S. (2016) Sutnist biudzhethnoi bezpeky v systemi zabezpechennia natsionalnykh interesiv [The

essence of budget security in the system of ensuring national interests] *Ekonomika i suspilstvo*. № 4. p. 282-285.

2. Kyshakevych B.Iu. (2012) Formuvannia systemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Formation of the system of financial security of Ukraine in the conditions of globalization] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp. 22.(7). p. 205.

3. Koren, N. V. (2015). Vykylyky ta zahrozy biudzhethnii bezpetsi na etapi suspilnykh transformatsii. [Challenges and threats to budget security at the stage of social transformations] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. seriia Ekonomichni nauky*, 14-3, 130-133.

4. Kulinska, A. V. (2016). Biudzhethna bezpeka yak umova dosiahnennia natsionalnykh sotsialno-ekonomichnykh interesiv [Budget security as a condition for achieving national socio-economic interests] *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 4, 29-34.

5. Lutsyk-Dubova T. (2013) Upravlinnia biudzhethnoiu bezpekoiu Ukrainy [Budget Security Management

of Ukraine] *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. № 3 (42). p. 17-23.

6. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [On approval of guidelines for the calculation of economic security of Ukraine, Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine] 29.10.2013 p. № 1277 [Electronic resource]. Access mode: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

7. Prokaziuk O.V. (2016) Biudzhethna bezpeka derzhavy: sutnist ta osnovni zahrozy [Budget security of the state: essence and main threats] *Finansovyi prostir*. № 3 (23). p. 39-45.

8. Yurii S., Demianyshyn V. (2010) Biudzheth, biudzhethna doktryna ta biudzhethna polityka derzhavy: suchasna paradyhma, imanentnyi determinizm, realii i perspektyvy [Budget, budget doctrine and budget policy of the state: modern paradigm, immanent determinism, realities and prospects] *Svit finansiv*. № 4. p. 7-29.